

XVII. Кіт і миша	245
XVIII. Диявол на мосту	256
XIX. Страх	268
XX. Не та страва	286
XXI. Повітряні замки	300
XXII. На порозі щастя	314
XXIII. Пацієнт під номером 12, або Що таке любов	329
Хронологія	349
Бібліографія	357
Джерела	366
Примітки	369

Пролог

11 серпня 1914 року припало на вівторок. Увечері того дня працівник страхового агентства Франц Кафка сидів у квартирі своєї сестри Валлі на Білекгассе*, 10 у Празі. Кафка насолоджувався спокоєм порожніх кімнат. Повертаючись по обіді з роботи, він спершу лягав на канапу і намагався кілька годин поспати. Сон був потрібен, щоб увечері та вночі мати сили. Адже в ньому знову щось нуртувало. Минуло вже два роки відтоді, як за однісіньку ніч він написав ціле оповідання — то було як народження дитини. Але відтоді джерело пересохло, і він марно чекав на повторення. Та от уже кілька днів йому не доводилось витріщатися в порожнечу. Він знову міг вести діалог із собою, себто писати. Перші спроби його не задовольнили. Але тепер він провів горизонтальну жирну риску в своєму щоденнику, щоби підкреслити початок чогось нового. Під нею написав

* Чеська назва вулиці — Білкова (тут і далі посторінкові примітки належать перекладачці, якщо не вказано іншого).

дивне речення: «Напевне, хтось обмовив Йозефа К., бо одного ранку, дарма що він не скоїв жодного злочину, його було заарештовано». Кафка закреслив «було» і «заарештовано», а зверху надписав «арештували».

Дев'яносто років по тому ці рукописні рядки, якими починається роман Франца Кафки «Процес», висять над моїм робочим столом. Це копія оригіналу. Я вирізав цей фрагмент із газети багато років тому, і за цей час папір уже пожовкнув і трохи пожмакався. Але чар, який для мене випромінюють ці списані кривим почерком рядки, аж ніяк не поблякнув. Таке враження, що в них зберігається таємниця Кафчиного письма.

Коли сьогодні хтось бере до рук книжку Франца Кафки, ця особа вже знає, що має справу зі світовою літературою. Ба більше, не обов'язково навіть читати самому, щоб усвідомлювати: Кафка — це велика література. Але що ці слова означають? Передусім вони спираються на усталене багато років тому твердження, а також на впевненість, що маємо справу з класичним автором. І як тут не погодитись? Хіба автор, чії книжки неод-

* Укр. цит. за: Франц Кафка. Процес / Оповідання, романи, листи, щоденники / Пер. Петра Тарашчука. — Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012.

норазово екранізували, ба більше, в чиїх творах панує атмосфера, заради якої вигадали окреме слово *кафкіанська*, може бути недостатньо важливим і вагомим?

Цьому усвідомленню суперечить той факт, що за свого життя цей чоловік був мало кому відомий, його нечисленні книжки майже ніхто не читав, а поціновувачів його текстів була щопта. Ба більше, ця людина вела цілком звичайне, чи то навіть усамітнене життя.

Ця непримітність — важлива риса Кафки. Вона означає, що найзахопливіші істини можуть видаватися геть непоказними й нехитрими. Кафка символізує відкриття, що саме за найзвичнішою банальністю може ховатися найвибуховіша сутність.

Книжка про Кафку має враховувати цю непримітність. Вона має уможливити такий погляд на Кафку, який покаже його таким, яким він сам себе бачив: бездоганим службовцем, люб'язним колегою, непростим сином, уважним приятелем, нерішучим бунтівником, безталанним коханцем і вічним парубком. Водночас книжка має унаочнити той факт, що за всім цим крилася боротьба тривалістю в життя — боротьба за те, щоби поєднати найрадикальніші вимоги до себе й інших із досяжною дійсністю.

Можливо, так вдасться передати ту стихійну силу, яка променить із рукописних рядків Кафки. Можливо, врешті вийде саме така книжка, якої хотілося б самому Кафці.

Як на мене, — писав він іще в двадцятирічному віці своєму приятелю Оскарові Поллаку, — читати варто лише ті книжки, які тебе кусають і колють. Якщо книжка, яку ми читаємо, не будить нас запотилничком, нащо вона нам здалася? Щоб зробити нас щасливими, як ти пишеш? О боже, ми були б щасливі, навіть якби зовсім не мали книжок, а книжки, які роблять нас щасливими, ми за потреби могли б написати самі. Але нам потрібні також ті книжки, що впливають на нас, як нещастя, яке нам дуже болить, як-от смерть того, кого ми любили більше за себе, чи які вигнали б нас у ліси, геть від усіх людей, як самогубство, книжка має бути сокирою для замерзлого моря всередині нас. Ось що я думаю.

I. Прага, Нікласштрассе, 36, п'ятий поверх

28 квітня 1910 року припало на четвер. У Празі, «столиці королівства Богемія», ранній ранок. Над річкою Влтава — легкий туманець, і вежі Старого міста вимальовуються силуетами на тлі світанку. В деяких кав'ярнях і харчевнях від ночі людно. В решти ж у цей час починається робочий день. Першими на вулицях з'являються юні кухарчуки з пекарень, помічники із рибних крамниць, нічні сторожі, хлопці, які вийшли поклеїти оголошення, і газетярі. Служниці тягнуть у будинки повні балії та відра води. Фургони з молоком вирушають до місць призначення. А з Вацлавської площі й по всьому місту тягнеться вервечка двірників.

На Староміській площі, довкола Маріанської колони, стоїть близько сотні запряжених конями возів. Селяни і перекупки продають із них картоплю, капусту, зелень, фрукти, гриби, лісові ягоди і гусей. В цей ранній час усе трохи дешевше, адже до сьомої ранку не вимагають оплати за місце на площі. Рівно о сьомій

звідси від'їжджають останні вози, і на площі стає порожньо, ніби корова язиком злизала¹.

На світанку на маршрути виїжджають електричні трамваї: вони працюють у місті вже понад десять років. Недавно з'явилася і нова лінія: вагончики вирушають із центральної площі в Старому місті, їдуть повз ратушу до Нікласштрассе, в напрямку до Влтави. Міст через річку звели тільки два роки тому. Квартал біля річки колись був єврейський. Поступово старі занедбані будівлі позносили, а на їхньому місці звели сучасні багатоповерхові палаци під оренду.

Просто на набережній тепер стоїть великий порожній будівельний майданчик. Поруч, на Нікласштрассе, 36, перед мостом, є дім «Zum Schiff» («Біля корабля»). Родини, які тут живуть, належать уже до трохи вищих прошарків. У будинках є вода і ванна, що для Праги того часу далеко не найпоширеніше явище. Крім того, в будинку є ліфт. На ньому — табличка з інформацією про те, що дітям до чотирнадцяти років користуватися ліфтом заборонено². Текст таблички німецькою мовою, з огляду на німецьких квартирантів. Але якщо особа має ключ, то може піднятися на ліфті аж на п'ятий поверх. Саме там і мешкає родина Кафок.

Не так і просто сказати, до якого прошарку належать Кафки. Батьки, Герман і Юлія, обоє походять із єврейських родин. Але юдейська релігія і традиції вже не відіграють для них особливо великої ролі. Герман Кафка — комерсант. Він продає парасольки від дощу і сонця, прогулянкові ціпки, рукавички, білизну і гудзики — одне слово, все, що може знадобитися елегантним паням і панам. І успіхові свого підприємства він підпорядковує решту всього. Він не любить також, коли йому нагадують про те, що свого часу він, як чеський єврей, приїхав до Праги з глушини. Хто хоче вибитися в цьому місті в люди, має якось проникнути в німецький вищий прошарок. У родині Кафок спілкуються німецькою, і всі чотири дитини скінчили німецькі школи.

Невдовзі по шостій дім оживає. Служниця готує сніданок і накриває стіл у вітальні. Першою з'являється наймолодша мешканка дому — сімнадцятилітня Оттилія, яку всі називають Оттлою. Кімнату вона ділить із двома старшими сестрами — Габрієлою і Валерією, яких удома називають, відповідно, Еллі та Валлі. Але доки двоє старших іще додивляються останні сні, Оттла мусить на чверть на восьму встигнути на вулицю Цельтнер-